

Αντιγόνη Βλαβιανού* – Αλεξάνδρα Ιωαννίδου**

*Διδάκτωρ Συγκριτικής Λογοτεχνίας. Καθηγήτρια Σύμβουλος Συγκριτικής λογοτεχνίας, Κέντρο Ανοιχτής και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου της Βουργουνδίας, Καθηγήτρια σύμβουλος Ιστορίας της Ευρωπαϊκής Λογοτεχνίας, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο. E-Mail: vlanti@hol.gr

** Διδάκτωρ Σλαβολογίας, Λέκτορας Σλαβικών γλωσσών και πολιτισμών, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Καθηγήτρια Σύμβουλος Ιστορίας της Ευρωπαϊκής λογοτεχνίας, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο. E-Mail: ai@uom.gr

Οι λογοτεχνικές σπουδές στα Ανοικτά Πανεπιστήμια της Γαλλίας, της Γερμανίας και της Ιταλίας: Μια κριτική παρουσίαση

Στον τόμο: Α. Λιοναράκης, επιμ., 3^ο Διεθνές Συνέδριο για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση: Παιδαγωγικές και τεχνολογικές εφαρμογές. Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο και Ελληνικό Δίκτυο Ανοικτής και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευσης, Πάτρα, 11-13 Νοεμβρίου 2005, Πρακτικά Εισηγήσεων, τόμος Β', σελ. 517-535.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Πρόκειται για τη συγκριτική παρουσίαση της εκπαιδευτικής διαδικασίας της εξ αποστάσεως διδασκαλίας της λογοτεχνίας σε τέσσερα εθνικά Ανοικτά Πανεπιστήμια της Ευρώπης – δύο γαλλικά (το C.F.O.A.D. [Κέντρο Ανοιχτής και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευσης] του Πανεπιστημίου της Βουργουνδίας στη Ντιζόν και το SED [Κέντρο εξ Αποστάσεως Εκπαίδευσης] του Πανεπιστημίου της Τουλούζης), ένα γερμανικό (το Fernuniversität στη Χάγη της Βόρειας Ρηνανίας-Βεστφαλίας) και ένα ιταλικό (το Università Telematica Guglielmo Marconi στη Ρώμη) –, που εκπροσωπούν δύο μοντέλα σπουδών διαφορετικού προσανατολισμού (φιλολογικού, όσον αφορά στα δύο γαλλικά και πολιτισμικού, όσον αφορά στο γερμανικό και στο ιταλικό), με γνώμονα: 1. Το πλαίσιο σπουδών στο οποίο εντάσσεται εκάστοτε η διδασκαλία της λογοτεχνίας, 2. τη διδακτική μέθοδο με την οποία εξοικειώνεται ο φοιτητής με την ανάγνωση των λογοτεχνικών κειμένων, 3. τον τρόπο με τον οποίο κάθε σύστημα σπουδών εξασκεί τον φοιτητή στην ανωτέρω διαδικασία μέσω ασκήσεων και/ή εργασιών και τον αξιολογεί μέσω τελικών (γραπτών ή προφορικών) εξετάσεων ή απαλλακτικών εργασιών.

Η παρούσα εργασία επιδιώκει, – μετά από μια συνοπτική και επισταμένη, κατά το δυνατόν, παρουσίαση των δεδομένων των τεσσάρων Ανοικτών Πανεπιστημίων, όσον αφορά στα τρία προαναφερθέντα ερωτήματα –, να καταλήξει επαγωγικά σε εξίσου συγκριτικά συμπεράσματα, με την προσδοκία να συμβάλει στην ενημέρωση για τα Ανοικτά και Εξ Αποστάσεως Πανεπιστήμια της Ευρώπης και τις εκπαιδευτικές τους διαδικασίες. Ευχής έργον θα ήταν οι πληροφορίες που προσκομίζει να φανούν χρήσιμες σ' ένα μελλοντικό γόνιμο διάλογο για τη διδασκαλία της λογοτεχνίας ανάμεσα σε διαφορετικά ευρωπαϊκά εξ αποστάσεως και/ή ανοιχτής φοίτησης Πανεπιστήμια.

Εάν η διδασκαλία προϋποθέτει την *εκ του σύνεγγυς* μετάδοση γνώσεων και το επίρρημα *εξ αποστάσεως* συνεπάγει το *μακρόθεν*, με ποιο τρόπο η *εξ αποστάσεως διδασκαλία της λογοτεχνίας* δύναται να καταστεί εφικτή, αίροντας *ipso facto* την εν λόγω αντινομία; Και σε ποιο βαθμό η παράλληλη μαρτυρία άλλων Κέντρων *εξ Αποστάσεως Σπουδών* ευρωπαϊκών πανεπιστημίων δύναται να αποβεί εποικοδομητική για την περαιτέρω προώθηση και επίτευξη του συνόλου των στόχων που θέτει η *εξ αποστάσεως διδασκαλία* και, δη, με αντικείμενο μελέτης και σπουδής την εκάστοτε εθνική ή παγκόσμια λογοτεχνία;

Το εύρος των ανωτέρω ερωτημάτων μας υποχρέωσε να περιορίσουμε ευθύς εξαρχής το ερευνητικό μας πεδίο σε τέσσερα Ευρωπαϊκά Πανεπιστήμια *εξ Αποστάσεως Σπουδών* (ένα γερμανικό: το Fernuniversität στη Χάγη – γερμανική κωμόπολη της Βόρειας Ρηνανίας - Βεστφαλίας, κοντά στο Ντίσελντορφ, δύο γαλλικά: το C.F.O.A.D. [Κέντρο Ανοιχτής και *εξ Αποστάσεως Εκπαίδευσης*] του Πανεπιστημίου της Βουργουνδίας στη Ντιζόν και το SED [Κέντρο *εξ Αποστάσεως Εκπαίδευσης*] του Πανεπιστημίου της Τουλούζης, και ένα ιταλικό: το Università Telematica Guglielmo Marconi στη Ρώμη), τα οποία επισκεφθήκαμε οι δύο υπογράφουσες και ο συνάδελφος Ευριπίδης Γαργαντούδης μέσα στο τρέχον έτος,¹ προκειμένου να μελετήσουμε τον τρόπο λειτουργίας της εκπαιδευτικής διαδικασίας και οργάνωσης του προγράμματος σπουδών τους.

¹ Τα δύο γαλλικά Κέντρα Σπουδών επισκέφθηκε η Α. Βλαβιανού, το Fernuniversität επισκέφθηκε η Α. Ιωαννίδου και το Πανεπιστήμιο Guglielmo Marconi ο Ευριπίδης Γαργαντούδης. Οι εν λόγω επισκέψεις πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο του ερευνητικού προγράμματος «Ανάπτυξη σύγχρονης μεθοδολογίας για την πανεπιστημιακή διδασκαλία της Λογοτεχνίας σε πλαίσιο *εξ αποστάσεως εκπαίδευσης*», το οποίο υλοποιείται στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο από την Ερευνητική Ομάδα openLit/Ανοιχτή Λογοτεχνία με χρηματοδότηση από την Ευρωπαϊκή Ένωση και το ΥΠ.Ε.Π.Θ., στο πλαίσιο του προγράμματος «Πυθαγόρας: Ενίσχυση ερευνητικών ομάδων στα Πανεπιστήμια». Πληροφορίες για τις επισκέψεις και τις άλλες δραστηριότητες του ερευνητικού προγράμματος παρέχονται στην ιστοσελίδα της Ερευνητικής Ομάδας, <http://www.openlit.gr>

Η επικοινωνία μας με τους διδάσκοντες στα ανωτέρω πανεπιστημιακά κέντρα και το υλικό που προσκομίσαμε προς μελέτη, καθιστούν θεμιτή τη συγκριτική συνεξέταση του εκπαιδευτικού τους προγράμματος όσον αφορά στην *εξ αποστάσεως διδασκαλία της – συγκριτικής ή μη – λογοτεχνίας*, με βάση τρία ερωτήματα στα οποία εστιάσαμε το ερευνητικό μας ενδιαφέρον:

(1) Σε τί πλαίσιο σπουδών εντάσσεται η διδασκαλία της λογοτεχνίας και σε ποιο βαθμό δύναται να διδαχθεί συνδυαστικά με άλλα συναφή αντικείμενα σπουδών;

(2) Πόση λογοτεχνία διαβάζει ο φοιτητής και πώς εξοικειώνεται με αυτήν;

(3) Τί είδους εργασίες συντάσσει ο φοιτητής κατά τη διάρκεια ενός ακαδημαϊκού έτους και σε τί είδους ερωτήσεις καλείται να απαντήσει στις τελικές εξετάσεις;

Προγράμματα σπουδών και συνδυαστική διδασκαλία της λογοτεχνίας με συναφή επιστημονικά πεδία.

Από τη σύνολη επόπτευση του υλικού, δεν αργήσαμε να διαπιστώσουμε βασικά σημεία στα οποία συγκλίνουν αλλά, πρωτίστως, αποκλίνουν τα προγράμματα σπουδών των εν λόγω εκπαιδευτικών κέντρων. Προτού προβούμε, όμως, στην επισταμένη μελέτη των ανωτέρω ερωτημάτων, οφείλουμε να επισημάνουμε μια ουσιαστική παράμετρο που διέπει την οργάνωση του προγράμματος σπουδών όλων των Ευρωπαϊκών Πανεπιστημίων (συμβατικών και εξ αποστάσεως), η οποία συνίσταται στην υποχρέωσή τους να ενταχθούν, σύμφωνα με τη Διαδικασία της Μπολόνια², σ' ένα κοινό ευρωπαϊκό κανόνα διαβάθμισης των πανεπιστημιακών σπουδών και, κατά συνέπεια, των παρεχομένων πτυχίων. Η εν λόγω εκπαιδευτική μεταρρύθμιση – την οποία υιοθέτησαν σταδιακά όλα τα εθνικά Ευρωπαϊκά Πανεπιστήμια, διανύοντας μια μεταβατική περίοδο ρύθμισης του προγράμματος σπουδών τους – επέφερε αλλού ήσσονος και αλλού μείζονος σημασίας αλλαγές στο μέχρι πρότινος ισχύον σύστημά τους. Έτσι, για παράδειγμα, ενώ

² Που υπήρξε η αρχή για τη σταδιακή ένωση των Ευρωπαϊκών Πανεπιστημίων σ' έναν ενιαίο «Ευρωπαϊκό Χώρο Ανώτατης Εκπαίδευσης».

τα δύο γαλλικά Πανεπιστήμια προέβησαν σε απλή προσαρμογή του ισχύοντος συστήματος εκπαιδευτικής διαβάθμισης, ενσωματώνοντας τα δύο πρώτα πτυχία (Deug, Licence) σε ένα (Licence) και μετονομάζοντας το 4^ο έτος σπουδών (Maîtrise) και το μεταπτυχιακό (DEA) σε Master 1 (M1) και Master 2 (M2) αντιστοίχως, το γερμανικό Πανεπιστήμιο δεν προέβη μόνο στη μετονομασία του υπό κατάργησιν πτυχίου στη «Νεότερη Γερμανική Λογοτεχνία» Magister (που αντιστοιχούσε σε τέσσερα έτη σπουδών) σε Bachelor (που αντιστοιχεί σε τρία έτη μόνο, όπως και η γαλλική Licence), αλλά, πρωτίστως, στην ακύρωση των αμιγώς Φιλολογικών Σπουδών, αφού καταργήθηκε η Νεότερη Γερμανική Φιλολογία που, καθώς φαίνεται από την ύπαρξη ειδικού Ινστιτούτου Γερμανικής Φιλολογίας στο Fernuniversität, αποτελούσε ένα από τα σπουδαιότερα προγράμματα σπουδών. Τα λογοτεχνικά μαθήματα ενσωματώθηκαν, συνεπώς, σ' ένα γενικότερο πλαίσιο Πολιτισμικών και Κοινωνικών Επιστημών³ (Kultur- und sozialwissenschaften). Άλλωστε, το 4^ο έτος σπουδών και το Μεταπτυχιακό – που συστεγάζονται κάτω από τον νεόκοπο, για τις γερμανικές σπουδές, γενικό τίτλο Master – εντάσσονται σ' ένα ευρύτερο πεδίο Ευρωπαϊκών Σπουδών, που προσανατολίζει την εκλογή του ενδιαφερόμενου φοιτητή στο εναλλακτικό δίπολο: «Φιλοσοφία στην Ευρώπη» (Philosophie im europäischen Kontext) ή «Διαμόρφωση της σύγχρονης Ευρώπης» (Formierung der europäischen Moderne).

Το γεγονός ότι, από τα τέσσερα Ανοιχτά Πανεπιστήμια που συνεξετάσαμε, μόνο τα δύο γαλλικά διαθέτουν τομέα καθαρά Φιλολογικών Σπουδών, σε αντίθεση με το γερμανικό και το ιταλικό, που ενσωματώνουν τη διδασκαλία της λογοτεχνίας σ' ένα ευρύτερο πλαίσιο Πολιτισμικών Σπουδών, εστίασε εξ αρχής τη μελέτη μας στη συγκριτική παρουσίαση δύο διαφορετικών προσανατολισμών σπουδών, Φιλολογικών και Πολιτισμικών, αλλά πάντα με γνώμονα τη διδασκαλία της λογοτεχνίας, που συνιστά και το αντικείμενο της έρευνάς μας.

³ Η εν λόγω ένταξη των λογοτεχνικών/ φιλολογικών σπουδών σ' ένα ευρύτερο πλαίσιο Πολιτισμικών Επιστημών αναγνωρίζεται ως θετική εξέλιξη για τη μελλοντική διδασκαλία της λογοτεχνίας στη Γερμανία, καθώς αναμένεται να διευρύνει το ερευνητικό της πεδίο, αναιρώντας ως ένα βαθμό τον μέχρι τώρα «γερμανοβαρύ» χαρακτήρα της.

Το πρώτο ερώτημα που τίθεται αφορά στο ποσοστό που αναλογεί στη διδασκαλία της λογοτεχνίας στο εκάστοτε πρόγραμμα σπουδών όπου εντάσσεται, αλλά και στη δυνατότητα συνδυασμού της εν λόγω διδασκαλίας με άλλα συναφή επιστημονικά πεδία.

Ξεινώντας από το γαλλικό σύστημα σπουδών, διαπιστώσαμε ότι το εκπαιδευτικό πρόγραμμα των δύο Πανεπιστημίων ενέχει πληθώρα μαθημάτων εθνικής, συγκριτικής και αλλοεθνούς λογοτεχνίας. Πιο συγκεκριμένα, το πρόγραμμα Φιλολογικών Σπουδών του CFOAD της Βουργουνδίας διαθέτει 14 μαθήματα γαλλικής ή γαλλόφωνης, συγκριτικής και ξενόγλωσσης λογοτεχνίας⁴ επί συνόλου 23 μαθημάτων ετήσιας διάρκειας για τα τρία πρώτα έτη σπουδών (LICENCE) – που αντιστοιχούν σε 180 διδακτικές μονάδες (60 ανά έτος), βάσει του Ενιαίου Ευρωπαϊκού Συστήματος Πίστωσης των θεματικών ενοτήτων – και το ανάλογο πρόγραμμα του SED της Τουλούζης διαθέτει 15 μαθήματα⁵ γαλλικής, μεσαιωνικής και συγκριτικής λογοτεχνίας ή λογοτεχνίας και κινηματογράφου επί συνόλου 24 μαθημάτων εξάμηνης διάρκειας για τα ίδια έτη σπουδών. Επιπλέον, τα εν λόγω μαθήματα κατανέμονται με ενάργεια ανά έτος σπουδών σε θεματικές ενότητες και μαθησιακές βαθμίδες αύξουσας δυσκολίας,⁶ ενώ πλαισιώνονται, εξίσου κλιμακωτά, από συναφείς τομείς της φιλολογίας (αναφέρουμε ενδεικτικά τη διδασκαλία της λατινικής, της αρχαίας γαλλικής και της γλωσσολογίας). Και τα δύο προγράμματα διαθέτουν 4^ο έτος σπουδών και Μεταπτυχιακό (Master 1, 2), που αντιστοιχούν σε 120 διδακτικές μονάδες και προϋποθέτουν – εκτός από ένα σύνολο μαθημάτων συγκριτικής ή μη λογοτεχνίας – τη συγγραφή

⁴ Πιο συγκεκριμένα, 4 μαθήματα γαλλικής ή γαλλόφωνης λογοτεχνίας, 3 συγκριτικής λογοτεχνίας και 4 ξενόγλωσσης λογοτεχνίας.

⁵ Πιο συγκεκριμένα, 9 μαθήματα γαλλικής ή μεσαιωνικής λογοτεχνίας, 4 συγκριτικής λογοτεχνίας, 1 μάθημα ρητορικής και 1 μάθημα λογοτεχνίας και κινηματογράφου ή λογοτεχνίας και ζωγραφικής.

⁶ Η λατινική αρίθμηση (I, II, III), που συνοδεύει κάθε μάθημα λογοτεχνίας, δεν υποδηλώνει μόνο το βαθμό εξειδίκευσης και δυσκολίας που το χαρακτηρίζει (ως προς το περιεχόμενο και τις συνθετικές ικανότητες που απαιτούνται από τον φοιτητή), αλλά, πρωτίστως, υποδεικνύει επιτακτικά την απαραίτητη απόκτηση του προηγούμενου μαθησιακού σταδίου για να καταστεί εφικτή η παρακολούθηση του επόμενου.

μιας διπλωματικής ή μεταπτυχιακής εργασίας εκ μέρους του φοιτητή. Πιο συγκεκριμένα, το πρόγραμμα του CFOAD της Βουργουνδίας παρέχει 7 μαθήματα γαλλικής ή γαλλόφωνης και συγκριτικής λογοτεχνίας⁷ ετήσιας διάρκειας στο 4^ο έτος σπουδών και τη δυνατότητα εκλογής ανάμεσα σε 16 τομείς ειδίκευσης⁸ για τη συγγραφή μιας διπλωματικής εργασίας, ενώ στο Μεταπτυχιακό διαθέτει 5 μαθήματα λογοτεχνίας⁹ και τη δυνατότητα εκλογής ανάμεσα σε 6 τομείς ειδίκευσης στη γαλλική και στη συγκριτική λογοτεχνία για τη συγγραφή μιας μεταπτυχιακής έρευνας. Συγκριτικά, το πρόγραμμα του SED της Τουλούζης διαθέτει μόνο 3 μαθήματα λογοτεχνίας¹⁰ εξάμηνης διάρκειας στο 4^ο έτος σπουδών και περιορίζει την εκλογή του φοιτητή ανάμεσα στη γαλλική ή τη συγκριτική λογοτεχνία για τη διπλωματική του εργασία, δίχως περαιτέρω ειδίκευση σε επιμέρους τομείς, ενώ στο Μεταπτυχιακό διαθέτει 7 μαθήματα λογοτεχνίας¹¹ εξάμηνης διάρκειας και του παρέχει τη δυνατότητα εκλογής ανάμεσα στη γαλλική ή τη συγκριτική λογοτεχνία για τη μεταπτυχιακή του εργασία, δίχως επιμέρους ειδίκευση εκ νέου.

Μελετώντας το πρόγραμμα εξ αποστάσεως σπουδών στο Fernuniversität της Χάγης, διαπιστώσαμε ότι διαθέτει μίαν επαρκή σειρά μαθημάτων εθνικής, συγκριτικής και αλλοεθνούς¹² λογοτεχνίας, τα οποία καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα συγχρονικής και διαχρονικής λογοτεχνικής παραγωγής όχι μόνο της ευρωπαϊκής αλλά και της παγκόσμιας γραμματείας,¹³ όπως και το

⁷ Δηλαδή, 5 μαθήματα γαλλικής ή γαλλόφωνης λογοτεχνίας, 1 συγκριτικής λογοτεχνίας και 1 σεμινάριο επιλογής από μια ενότητα 6 μαθημάτων γενικής ή συγκριτικής λογοτεχνίας.

⁸ Τέσσερις στη γαλλική και δύο στη συγκριτική λογοτεχνία.

⁹ Πιο συγκεκριμένα, 1 μάθημα γαλλικής λογοτεχνίας, 1 συγκριτικής, 1 μάθημα επιλογής από μια ενότητα 2 μαθημάτων και 2 σεμινάρια γενικής ή συγκριτικής λογοτεχνίας.

¹⁰ Δηλαδή, 1 μάθημα συγκριτικής και 2 μαθήματα λογοτεχνίας και ζωγραφικής ή κινηματογράφου.

¹¹ Πιο συγκεκριμένα, 2 μαθήματα θεωρίας της λογοτεχνίας, 3 γαλλικής λογοτεχνίας και 2 συγκριτικής.

¹² Κυρίως, γαλλικής, αγγλικής και ιταλικής λογοτεχνίας.

¹³ Πιο συγκεκριμένα, το γερμανικό σύστημα σπουδών προβλέπει αρκετά εποπτικά, κυρίως, μαθήματα της παγκόσμιας λογοτεχνικής παραγωγής, όπως, για παράδειγμα, το μάθημα «Εισαγωγή στην παγκόσμια ποίηση» ή ένα ειδικό σεμινάριο για την Επιστημονική Φαντασία (όπου πρωτοστατεί, βέβαια, η αμερικανική λογοτεχνία). Αλλά και το πρόγραμμα εξ αποστάσεως σπουδών της Γαλλίας και, δη, του Πανεπιστημίου της Βουργουνδίας, προβαίνει στη

αντίστοιχο γαλλικό. Σε ό,τι αφορά στη διαβάθμιση των μαθημάτων, διαπιστώσαμε ότι το γερμανικό σύστημα σπουδών διαθέτει, μεν, παράλληλη με το γαλλικό διαβάθμιση δυσκολίας ή εξειδίκευσης σε ορισμένα μαθήματα λογοτεχνίας (κυρίως, δε, για μαθήματα εισαγωγής στην Ιστορία της Λογοτεχνίας, όπως, επί παραδείγματι, τα μαθήματα «Εισαγωγή στην παγκόσμια λογοτεχνία – ποίηση» I, II, III, «Εισαγωγή στην παγκόσμια λογοτεχνία – μυθιστόρημα» I, II, III, και «Γερμανο-εβραϊκή λογοτεχνία» I, II), αλλά δεν προϋποθέτει την αυστηρή τήρηση της κλιμάκωσής τους για την απόκτηση του πρώτου τίτλου σπουδών Bachelor, που αντιστοιχεί στα 3 πρώτα έτη σπουδών και κατανέμεται σε ισάριθμους «κύκλους» φοίτησης: 1. Τον «κατευθυντήριο», που περιλαμβάνει εισαγωγικά μαθήματα, 2. τον «Βασικό» και 3. τον «Τρίτο κύκλο», που τον χαρακτηρίζει η εξειδίκευση, εφόσον οι «Δέσμες» μαθημάτων (Module) χωρίζονται στις εξής τρεις κατευθύνσεις: «Πολιτισμός και Ιστορία», «Πολιτισμός και Κοινωνία», «Πολιτισμός και Γνώση». Περαιτέρω διαβάθμιση ενός μαθήματος συνιστά, βέβαια, η «βαθμολόγησή»¹⁴ του στο πλαίσιο της δέσμης όπου εντάσσεται, με κριτήριο τις «πιστωτικές μονάδες» που του αντιστοιχούν βάσει του Ενιαίου Ευρωπαϊκού Συστήματος Πίστωσης των θεματικών ενοτήτων που προαναφέραμε. Η ελεύθερη επιλογή, όμως, των μαθημάτων επιτρέπει όχι μόνο την ένταξή τους σε διαφορετικές δέσμες, αλλά και την επιλογή τους από φοιτητές που παρακολουθούν διαφορετικά προγράμματα ή επίπεδα σπουδών. Έτσι, ο υποψήφιος φοιτητής του Master (που αντιστοιχεί, όπως προαναφέραμε στο 4^ο έτος σπουδών και το Μεταπτυχιακό) δύναται να επιλέξει κατά βούλησιν μαθήματα που εντάσσονται τυπικά στο πρόγραμμα σπουδών του Bachelor (γεγονός που κάνει να προσομοιάζει το νέο δίπλωμα Master με το παλαιό δίπλωμα Magister). Το ποιο μάθημα θα επιλέξει ο φοιτητής δεν εξαρτάται, φυσικά, μόνο από τα ιδιαίτερα ενδιαφέροντά του, αλλά και από

μελέτη της – έστω γαλλόφωνης – καναδικής ή αφρικανικής λογοτεχνίας. Παραθέτουμε ενδεικτικά τους τίτλους δύο μαθημάτων: «Γαλλόφωνη καναδική λογοτεχνία» και «Γαλλόφωνη λογοτεχνία της Βορείου Αφρικής», από το 4^ο έτος σπουδών (Master 1) στο CFOAD της Βουργουνδίας.

¹⁴ Η οποία συναρτάται από τις ώρες μελέτης που προϋποθέτει και το εύρος του προς επεξεργασίαν υλικού.

τις συγκεκριμένες «πιστωτικές μονάδες» κάθε μαθήματος, που προσμετρώνται στο σύνολο των μονάδων που υποχρεούται να συλλέξει για να συμπληρώσει τις διδακτικές απαιτήσεις κάθε δέσμης.

Πάντως, από πολλούς τίτλους μαθημάτων λογοτεχνίας προκύπτει το συμπέρασμα ότι το πρόγραμμα σπουδών τείνει προς μια κοινωνιο-ανθρωπολογική προσέγγιση της λογοτεχνίας, όπως καταφαίνεται, για παράδειγμα, από τους τίτλους των μαθημάτων: «Λογοτεχνική ανθρωπολογία του 18^ο και του 19^ο αι.», «Η ανάλυση του Οιδίποδα: Από τον μύθο στο οιδιπόδειο σύμπλεγμα». Εν κατακλείδι, από τα 42 μαθήματα (που αντιστοιχούν σε 10 δέσμες επιλογής) του Bachelor στο Fernuniversität της Χάγης, μόνο τα 8 είναι περισσότερο ή λιγότερο σχετικά με τη λογοτεχνία, ενώ από τα 40 μαθήματα (που αντιστοιχούν σε 7 δέσμες επιλογής) του Master Ευρωπαϊκών Σπουδών στο ίδιο Πανεπιστήμιο, μόνο τα 12 είναι λογοτεχνικού περιεχομένου. Εντούτοις, η ποικίλη θεματολογία των λογοτεχνικών μαθημάτων παρέχει επαρκείς δυνατότητες επιλογής στους φοιτητές του Bachelor και του Master.

Αντίστοιχα με το γερμανικό, το ιταλικό σύστημα σπουδών στο Πανεπιστήμιο Τηλεμάθησης Guglielmo Marconi της Ρώμης εντάσσει τη διδασκαλία της λογοτεχνίας σ' ένα γενικότερο πρόγραμμα Πολιτισμικών Σπουδών, το οποίο, κάτω από τον γενικό τίτλο *Μαθήματα ιταλικής γλώσσας και πολιτισμού (Corso di Lingua & Cultura Italiana)*, επιμερίζεται σε τρεις εκπαιδευτικές κατευθύνσεις: 1. «Μουσική, Τέχνη και Θέαμα» 2. «Διδακτική» και 3. «Μετάφραση και Διερμηνεία». Οι εν λόγω κατευθύνσεις διαθέτουν μόνο 3 έτη σπουδών (προς το παρόν, τουλάχιστον, μια και πρόκειται για νεοσύστατο Πανεπιστήμιο που διανύει το 2^ο έτος λειτουργίας του), που αποφέρουν ένα σύνολο 180 διδακτικών μονάδων¹⁵ στον φοιτητή. Το μάθημα της Ιταλικής Λογοτεχνίας ενσωματώνεται στο πρόγραμμα σπουδών και των τριών επιμέρους

¹⁵ Πιο συγκεκριμένα, σε κάθε χρόνο σπουδών περιλαμβάνονται 9-10 θεματικές ενότητες, οι οποίες αποφέρουν 60 διδακτικές μονάδες στον φοιτητή. Επί συνόλου τριών ετών, οι θεματικές ενότητες είναι σχεδόν 30 και οι απαιτούμενες για το πτυχίο διδακτικές μονάδες είναι 180.

κατευθύνσεων – που περιλαμβάνουν κοινά μαθήματα (τριμηνιαίας διάρκειας¹⁶) στο 1^ο έτος σπουδών – και συνιστά ένα από τα 8 μαθήματα (Ιστορίας της ιταλικής γλώσσας, Γενικής Γλωσσολογίας, Ρωμανικής Λογοτεχνίας και Γλωσσολογίας, Σύγχρονης Ιστορίας, Κοινωνιογλωσσολογίας, Κοινωνιολογίας της Επικοινωνίας, Ιστορίας της Σύγχρονης Τέχνης και Πληροφορικής) του εν λόγω έτους. Το εύρος του συγκεκριμένου μαθήματος περιορίζεται στη μελέτη της εγχώριας γραμματείας, – από τις φωτεινές απαρχές του Δάντη και του Αριόστο ως την εποχή παρακμής του Ντ’ Αννούντσιο –, εστιάζοντας το μαθησιακό και ερευνητικό πεδίο του φοιτητή στη μελέτη του έργου ορισμένων αειφανών αστέρων της ιταλικής λογοτεχνίας, όπως είναι ο Βοκιάκιος, ο Τάσσο και ο Γκολντόνι. Προς τούτο, το μάθημα Ιταλικής Λογοτεχνίας κατανέμεται σε 5 διδακτικές ενότητες, που αντιστοιχούν σε ισάριθμες βαθμίδες προοδευτικής εξοικείωσης του φοιτητή με την εξελικτική πορεία της ιταλικής γραμματείας. Πρέπει, πάντως, να σημειωθεί ότι το Πρόγραμμα Ιταλικής Γλώσσας και Πολιτισμού, στο οποίο εντάσσεται το συγκεκριμένο μάθημα, περιλαμβάνει επίσης υποχρεωτικά μαθήματα Θεωρίας της λογοτεχνίας, Συγκριτικής λογοτεχνίας, Σύγχρονης ιταλικής λογοτεχνίας, Ιταλικής δραματικής λογοτεχνίας, καθώς επίσης και Ρωμανικής, Αγγλικής και Ισπανικής Λογοτεχνίας (τα δύο τελευταία ως μαθήματα επιλογής, σε συνδυασμό με τη μελέτη, αντιστοίχως, της Ιστορίας του αγγλικού ή του ισπανικού πολιτισμού)..

Όσον αφορά, τέλος, στη δυνατότητα συνδυαστικής διδασκαλίας της λογοτεχνίας με άλλα συναφή επιστημονικά πεδία βάσει του προγράμματος σπουδών των τεσσάρων Πανεπιστημίων που ερευνήσαμε, μόνο στο Fernuniversität της Χάγης εντοπίσαμε αρκετά μαθήματα που

¹⁶ Αξίζει προσοχής το γεγονός ότι τα τρία έτη σπουδών δεν αντιστοιχούν σε τρία ημερολογιακά έτη, αλλά σε τρεις κύκλους σπουδών, εφόσον η εγγραφή σε οιαδήποτε θεματική ενότητα μπορεί να γίνει οποτεδήποτε. Ο φοιτητής αναλαμβάνει την υποχρέωση να ολοκληρώσει μια θεματική ενότητα εντός τριών μηνών. Συνεπώς, δύναται να παρακολουθήσει μια ενότητα στο χρονικό διάστημα από τον Ιανουάριο μέχρι τον Μάρτιο ή στο χρονικό διάστημα από τον Απρίλιο μέχρι τον Ιούνιο.

συνεξετάζουν παρεμφερείς με τη λογοτεχνία επιστημονικούς τομείς (παραθέτουμε ενδεικτικά τους τίτλους των μαθημάτων «Λογοτεχνία και ΜΜΕ: Η λογοτεχνική ανάλυση της εικόνας» και «Φαντασιώσεις εξουσίας στην ευρωπαϊκή λογοτεχνία από τον Σατωμπριάν έως τον Μούζιλ»), ενώ στο πρόγραμμα σπουδών του SED της Τουλούζης, επισημάναμε τρία μαθήματα επιλογής στο 3^ο και στο 4^ο έτος, που εστιάζονται στη συνδυαστική μελέτη ζωγραφικών ή κινηματογραφικών έργων και λογοτεχνικών κειμένων.¹⁷ Αντιθέτως, στο πρόγραμμα Πολιτισμικών Σπουδών του Πανεπιστημίου G. Marconi, υφίσταται μόνο ένα μάθημα «Κοινωνιολογίας της τέχνης και της λογοτεχνίας» στο 2^ο κύκλο μαθημάτων της κατεύθυνσης «Μουσική, Τέχνη και Θέαμα», ενώ στο πρόγραμμα Φιλολογικών Σπουδών του CFOAD της Βουργουνδίας, πέρα από ένα μεταπτυχιακό σεμινάριο για την τέχνη του βιβλίου και την τυπογραφία – που υπάρχει, με παρεμφερές αντικείμενο μελέτης¹⁸, και στο πρόγραμμα σπουδών του Fernuniversität – κι ένα μάθημα ρητορικής και υφολογίας, που, επίσης, υφίσταται στο πρόγραμμα σπουδών του SED της Τουλούζης και του Fernuniversität, δεν εντοπίσαμε επιμέρους μαθήματα συνδυαστικής διδασκαλίας της λογοτεχνίας με συναφή αντικείμενα σπουδών, πλην ενός σεμιναρίου συγκριτικής λογοτεχνίας, που εστιάζεται στη διαδικασία μεταλλαγής ενός θεατρικού έργου σε λιμπρέτο όπερας¹⁹ και είναι, επίσης, μεταπτυχιακό.

Μετά τη συνοπτική παρουσίαση του προγράμματος σπουδών των ανωτέρω τεσσάρων Ανοιχτών Πανεπιστημίων, αυτό που προέχει είναι να εστιάσουμε την προσοχή μας στον αριθμό των λογοτεχνικών έργων ή κειμένων που καλείται να διαβάσει σε κάθε μάθημα λογοτεχνίας ο

¹⁷ Βλ. ενδεικτικά τους τίτλους: «Γραφή και εικόνα, λογοτεχνία και ζωγραφική» και «Λογοτεχνία και κινηματογράφος – Μυθικές αναδύσεις και μνήμη».

¹⁸ Με τίτλο: «Τυπογραφία και Διαφωτισμός.»

¹⁹ Με τίτλο: «Από τη θεατρική σκηνή στην όπερα: Ο Βασιλιάς διασκεδάζει του Β. Ουγκώ και Ο Ριγολέτος των Βέρντι / Πιάβζε.»

φοιτητής, καθώς και στους τρόπους με τους οποίους εξοικειώνεται με τη λογοτεχνία στο πλαίσιο των σπουδών του. Το ερώτημα, λοιπόν, που τίθεται είναι:

Πόση λογοτεχνία διαβάζει ο φοιτητής και πώς εξοικειώνεται με αυτήν;

Αρχίζοντας από τα μαθήματα λογοτεχνίας των Πανεπιστημίων της Βουργουνδίας και της Τουλούζης, διαπιστώσαμε ότι όλα ανεξαιρέτως εκτείνουν τη διδασκαλία τους στο σύνολο ενός ή περισσότερων λογοτεχνικών έργων, ανάλογα με τον τομέα ειδίκευσής τους, δηλαδή, ανάλογα με το εάν συνιστούν μαθήματα γαλλικής – εν προκειμένω – ή συγκριτικής γραμματείας. Επιπλέον, ακόμα και όσα μαθήματα εστιάζουν την ανάλυσή τους σε ένα ποιητικό ή πεζογραφικό έργο Γάλλου συγγραφέα (επί παραδείγματι, στο *Spleen de Paris* του Μπωντλαίρ), δεν περιορίζονται ουσιαστικά μόνο στο υπό εξέταση έργο, αλλά προϋποθέτουν την εξοικείωση του φοιτητή με τα σημαντικότερα έργα του συγγραφέα. Όσον αφορά στα μαθήματα συγκριτικής λογοτεχνίας, κανένα εξ αυτών δεν συνεξετάζει λιγότερα από τρία ή τέσσερα λογοτεχνικά έργα, τα δύο ή τρία εκ των οποίων ανήκουν απαραίτητως σε ξενόγλωσσους συγγραφείς, έστω κι αν ο φοιτητής δύναται να τα διαβάσει μεταφρασμένα στη μητρική του γλώσσα. Και εδώ, φυσικά, συνιστάται στον φοιτητή να επεκταθεί στην ανάγνωση και άλλων έργων των υπό εξέταση συγγραφέων. Στον όγκο της ύλης που υποχρεούται²⁰ να αφομοιώσει ο φοιτητής (καθ' υπόδειξη, δε, συγκεκριμένης έκδοσης των λογοτεχνικών έργων, η οποία – έστω κι αν πρόκειται για έκδοση τσέπης – είναι έκδοση κριτική, με εκτενή εισαγωγή και σχόλια του εκάστοτε επιμελητή), πρέπει να προσμετρήσουμε κι ένα σεβαστό αριθμό θεωρητικών βιβλίων του εμπορίου, που πλαισιώνουν με σχόλια ειδολογικού ή κριτικού περιεχομένου την ενδελεχή ανάλυση του καθηγητή. Πώς πραγματοποιείται, όμως, η εν λόγω εξ αποστάσεως διδασκαλία και με ποιο τρόπο φτάνει ως τον φοιτητή;

²⁰ Αξίζει να προστεθεί ότι, σύμφωνα με τα συγγράμματα πολλών μαθημάτων λογοτεχνίας στο SED της Τουλούζης, οι φοιτητές καλούνται να προσέλθουν σε εισαγωγικές εξετάσεις αξιολόγησης της γνώσης τους ως προς το περιεχόμενο των λογοτεχνικών έργων που θα διδαχθούν.

Το εκπαιδευτικό σύστημα και των δύο γαλλικών πανεπιστημίων προσομοιάζει σε πολλά, πρωτίστως, δε, στο γεγονός ότι, επειδή ακριβώς παρέχουν ελάχιστες δυνατότητες τηλεπικοινωνίας (visioconférence) με τους φοιτητές – συμβουλευτικού²¹ και όχι διδακτικού χαρακτήρα, συνήθως²² – και διοργανώνουν μόνο δύο ετήσιες συναντήσεις (δίωρης διάρκειας) διδάσκοντος και φοιτητών, διοχετεύουν το σύνολο της προς εκμάθησιν ύλης μέσω πολύφυλλων έντυπων σημειώσεων που συντάσσει – εν είδει εγχειριδίου – ο εκάστοτε διδάσκων. Και στα δύο πανεπιστήμια, λοιπόν, ο καθηγητής αναλαμβάνει αποκλειστικά τη σύνταξη της ύλης του μαθήματός του (η οποία, ειρήσθω εν παρόδω, ανανεώνεται συνήθως ανά τριετία), διατηρώντας, όμως, την απόλυτη αυτονομία του ως προς την επιλογή του θέματος και των έργων που θα διδάξει ή την εγγραφή του οπτικοακουστικού υλικού²³ που θα τη συνοδεύσει. Η μόνη διαφορά τους έγκειται στο γεγονός ότι στο CFOAD της Βουργουνδίας η διάρκεια κάθε μαθήματος είναι ετήσια και η προς διδασκαλίαν ύλη αποστέλλεται τμηματικά²⁴ καθ' όλη τη διάρκεια ενός ακαδημαϊκού έτους, ενώ στο SED της Τουλούζης είναι εξαμηνιαία και η ύλη αποστέλλεται ολόκληρη εξαρχής. Ας σταθούμε πρώτα στη δομή των εν λόγω σημειώσεων, προτού εξετάσουμε κατά πόσον πρόκειται για διαφορά ουσίας.

Κάθε δακτυλογραφημένο μάθημα στο CFOAD της Βουργουνδίας – εκτός του ότι υποχρεούται να τηρήσει μορφικά αυστηρή δομή βάσει προδιαγεγραμμένου μοντέλου – συνοδεύεται από ένα ημερολογιακό πλάνο, που ενημερώνει τον φοιτητή για τις ακριβείς ημερομηνίες τμηματικής παραλαβής της ύλης αλλά και αποστολής, εκ μέρους του, των εργασιών που οφείλει να συντάξει. Η αποστολή του πρώτου τμήματος της ύλης προτάσσει, πέρα από κάποια επεξηγηματικά σχόλια του διδάσκοντος για την ορθή χρήση των σημειώσεων, μιαν εκτενή

²¹ Η επικοινωνία διδάσκοντος και φοιτητή γίνεται, συνήθως, τηλεφωνικώς (σε συγκεκριμένες μέρες και ώρες) ή μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου.

²² Πλην ελαχίστων περιπτώσεων που υπαγορεύουν κατ' εξαίρεσιν περιστάσεις, όπως, επί παραδείγματι, η μόνιμη διαμονή ενός καθηγητή στο εξωτερικό, αλλά δεν συνιστούν αντιπροσωπευτικές περιπτώσεις.

²³ Πρόκειται, συνήθως, για κασέτες ήχου ή CD που εγγράφει ο ίδιος ο διδάσκων στο studio του Πανεπιστημίου.

²⁴ Η τμηματική αποστολή της ύλης διευκολύνει, φυσικά, και τον καθηγητή που τη συντάσσει πρωτογενώς.

γαλλική και ξενόγλωσση βιβλιογραφία για το/τα προς μελέτην έργο/α, καθώς και επαρκή εισαγωγικά σχόλια γραμματολογικού και ειδολογικού περιεχομένου. Από τη 2^η ήδη αποστολή της ύλης και μετά, οι δακτυλόγραφες σημειώσεις επιδίδονται συστηματικά στην εξαντλητική μελέτη των προς ανάγνωσιν έργων (είτε αφορούν στις συγχρονικές συνιστώσες ενός λογοτεχνικού ρεύματος ή είδους²⁵, είτε μαρτυρούν τις διαχρονικές διαστάσεις μιας θεμελιώδους έννοιας²⁶ ή ενός κομβικού ζητήματος στη λογοτεχνία), μέσω επάλληλων κριτικών αναλύσεων καίριων αποσπασμάτων των έργων. Ως εδώ, τα δακτυλογραφημένα μαθήματα του αντίστοιχου προγράμματος στο SED της Τουλούζης περιλαμβάνουν παραπλήσιου περιεχομένου ύλη, έστω κι αν δίνουν περισσότερη έμφαση στα ειδολογικά στοιχεία ή προτείνουν, συγκριτικά, λιγότερη επικουρική βιβλιογραφία, αλλά παραθέτουν, ενίοτε, εν είδει επίμετρου, καίρια αποσπάσματα από θεωρητικά βιβλία στο τέλος των σημειώσεών τους. Πλην όμως, η εξάμηνη διάρκεια των μαθημάτων στο SED της Τουλούζης περιορίζει, εκ των πραγμάτων, το εύρος της ανάπτυξης²⁷ τους, ενώ η μη τμηματική κατανομή της ύλης, όπως στο CFOAD της Βουργουνδίας, δυσχεραίνει, κατά την κρίση μας, τη σταδιακή αφύπνιση της κριτικής σκέψης του φοιτητή, εφόσον του παρέχει δια μιας όλα τα κλειδιά ανάγνωσης των προς μελέτην έργων.

Αρκεί να σταθούμε ενδεικτικά στο παράδειγμα δύο μαθημάτων Συγκριτικής Λογοτεχνίας του 2^{ου} έτους σπουδών των δύο Πανεπιστημίων, τα οποία εστιάζονται σε παρεμφερές θέματα, για να δούμε πιο παραστατικά την εν λόγω διαφορά. Τίτλος του 1^{ου}, στο CFOAD της Βουργουνδίας, είναι: «Η έννοια του τραγικού στους Πέρσες του Αισχύλου, στον Ιούλιο Καίσαρα του Σαίξπηρ, στα Παραβάν του Ζενέ και στα Ερείπια της Καρχηδόνας του Καλίσκυ.» Τίτλος του 2^{ου}, στο SED της

²⁵ Αναφέρουμε χαρακτηριστικά τους τίτλους «Η φύση στην ποίηση των Ρομαντικών» και «Τα ταξιδιωτικά κείμενα του 17^{ου} και 18^{ου} αι.» από το πρόγραμμα σπουδών στο CFOAD της Βουργουνδίας.

²⁶ Βλ. ενδεικτικά τον τίτλο «Η έννοια του τραγικού στον Αισχύλο, στον Σαίξπηρ, στον Ζενέ και στον Καλίσκυ» από το ανωτέρω πρόγραμμα σπουδών.

²⁷ Ύψους 50-60 σελίδων στο SED έναντι 180-200 σελίδων στο CFOAD.

Τουλούζης, είναι: «Περί του τραγικού στην *Ηλέκτρα* του Σοφοκλή, στον *Άμλετ* του Σαίξπηρ και στην *Κασσάνδρα* της Κρίστα Βολφ.» Στις δακτυλόγραφες σημειώσεις και των δύο μαθημάτων υπάρχουν, πέρα από ουσιώδη εισαγωγικά σχόλια, κριτικές αναλύσεις καιριων αποσπασμάτων από τα θεατρικά έργα που μελετούν. Η περιορισμένη έκταση των σημειώσεων του SED δεσμεύει, όμως, την ανάλυση στα στενά όρια ενός μόνον ερωτήματος (στη σχέση δράσης/αδράνειας και τραγικής μοίρας) και δεν την αφήνει να επεκταθεί σε άλλα ουσιώδη ερωτήματα που εγείρει το σύνολο θέμα (όπως είναι, επί παραδείγματι, η πολιτική και ηθική διάσταση των έργων, η σχέση τραγικού και Ιστορίας, η συσχέτιση του θανάτου και του θρήνου στη θεατρική αναπαράσταση μιας ολοσχερούς καταστροφής, κ.ά.) Επιπλέον, η απουσία ουσιαστικής σχέσης αλληλεξάρτησης μεταξύ του περιεχομένου της διδακτέας ύλης και των θεμάτων των εργασιών στις σημειώσεις του SED (εφόσον ο φοιτητής καλείται να συντάξει μίαν εργασία βάσει ύλης που δεν επαρκεί πάντα για να καλύψει όλα τα θέματα των εργασιών), δημιουργεί την εντύπωση ενός ολοκληρωμένου και δεδομένου διδακτικού σώματος, το οποίο ο φοιτητής καλείται απλώς να κατανοήσει και να αφομοιώσει. Αντιθέτως, η προοδευτική ανάλυση των έργων στις σημειώσεις του CFOAD καταθέτει αρχικά έναν αναγνωστικό σκελετό ως βάση, που ο φοιτητής καλείται να σαρκώσει βαθμιαία, μέσα από επάλληλες αναλυτικές προσεγγίσεις των λογοτεχνικών έργων – υπό μορφή γραπτών εργασιών – και με τη σταδιακή βοήθεια του καθηγητή, που παρεμβαίνει με νέες σημειώσεις για να διορθώσει ή να επικυρώσει την ορθότητα μιας ανάλυσης που έχει προτείνει ο ίδιος ως θέμα εργασίας σε προηγούμενη αποστολή. Θα επανέλθουμε, όμως, στο ζήτημα αυτό όταν θα θίξουμε το ερώτημα της εξάσκησης των φοιτητών μέσω δραστηριοτήτων ή εργασιών.

Προς το παρόν, αξίζει να προστεθεί ότι και τα δύο γαλλικά προγράμματα εξ αποστάσεως διδασκαλίας της λογοτεχνίας που εξετάζουμε διαθέτουν τουλάχιστον ένα ή δύο μαθήματα²⁸

²⁸ Πιο συγκεκριμένα, 1 μάθημα θεωρίας της λογοτεχνίας στο SED και 2 μαθήματα μεθοδολογίας και θεωρίας της λογοτεχνίας στο CFOAD.

θεωρίας της λογοτεχνίας και μεθοδολογίας, τα οποία δεν εξοικειώνουν μόνο τον φοιτητή με τις σύγχρονες θεωρίες και μεθόδους της λογοτεχνικής κριτικής, αλλά στοχεύουν, πρωτίστως, στη συστηματική εξάσκησή του στη σύνταξη λεπτομερών σχολιασμών λογοτεχνικών κειμένων (commentaires) και δοκιμασιών αναλύσεων (dissertations), συγκριτικού ή μη περιεχομένου. Τέλος, και τα δύο πανεπιστήμια διαθέτουν Βιβλιοθήκη (αλλά μόνο στη Βουργουνδία είναι δανειστική), ενώ το CFOAD της Βουργουνδίας παρέχει και μίαν Εγκυκλοπαίδεια Ήχου για χρήση των φοιτητών, σε συνεργασία με όλες τις βιβλιοθήκες των Εθνικών Πανεπιστημίων της Γαλλίας.

Στο γερμανικό Πανεπιστήμιο εξ αποστάσεως διδασκαλίας προέχει – όπως και στα δύο γαλλικά – η αυτονομία του διδάσκοντος όσον αφορά στην επιλογή του θέματος διδασκαλίας του, το οποίο άπτεται πάντα της ειδικότητάς του. Κάθε φοιτητής δύναται να επιλέξει από μια σειρά διαφορετικών λογοτεχνικών μαθημάτων ποικίλης θεματολογίας, που αφορούν στη θεωρία της λογοτεχνίας (όπως, επί παραδειγματι, το μάθημα «Ζητήματα της θεωρίας των λογοτεχνικών ειδών»), σε κάποιο συγκεκριμένο έργο (π.χ. «Ο Νάθαν ο Σοφός του Λέσσιγγ») ή σε ένα λογοτεχνικό τόπο/μοτίβο/είδος (αναφέρουμε ενδεικτικά το μάθημα «Ευρωπαίοι στην Ιταλία»).

Ένα άλλο κοινό στοιχείο του Fernuniversität της Χάγης με τα δύο γαλλικά είναι ότι και εδώ η εξ αποστάσεως διδασκαλία της λογοτεχνίας βασίζεται, ως επί το πλείστον, στα διδακτικά συγγράμματα κάθε μαθήματος, στα οποία δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα και τα οποία συντάσσει είτε ο ίδιος ο καθηγητής²⁹ που διδάσκει ένα μάθημα είτε κάποιος άλλος συγγραφέας, κατά παραγγελία. Όλα τα συγγράμματα τυπώνονται και εκδίδονται από το ίδιο το Πανεπιστήμιο, ενώ ακολουθούν παρόμοια δομή και περιέχουν κατάλογο προτεινόμενης βιβλιογραφίας, που κατανέμεται σε πρωτογενή και δευτερογενή αναγνώσματα, μονογραφίες ή άρθρα. (Αξίζει να

²⁹ Με σύναψη ειδικού συμβολαίου και εκχώρηση των πνευματικών δικαιωμάτων του στο πανεπιστήμιο για μια πενταετία, τουλάχιστον.

επισημανθεί εδώ ότι, παρόλο που δεν αποκλείεται η χρήση ξενόγλωσσης βιβλιογραφίας – αντιθέτως, η γνώση της αγγλικής αποτελεί προϋπόθεση *sine qua non* για την εγγραφή στο πανεπιστήμιο – σπανίως εμφανίζονται ξενόγλωσσοι τίτλοι στη βιβλιογραφία.) Πάντως, τα εν λόγω συγγράμματα ανανεώνονται κάθε πέντε με έξι έτη και αποτελούν αυτοτελείς και τεκμηριωμένες επιστημονικές μελέτες (με υποσημειώσεις ή σημειώσεις τέλους), στις οποίες προστίθενται συμπληρωματικά στοιχεία για τη βοήθεια του φοιτητή, η οποία συνοψίζεται στα εξής: 1. Οδηγίες για τη χρήση του εγχειριδίου ή της βιβλιογραφίας και τη θέση του εκάστοτε μαθήματος στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα όπου εντάσσεται. 2. Ασκήσεις και προτεινόμενες εργασίες στο τέλος κάθε μεγάλης ενότητας και 3. Προαιρετική βοήθεια του φοιτητή (την οποία εντοπίσαμε σε λίγα μόνο εγχειρίδια) με απλές συμβουλές για την πορεία της μελέτης του ή λέξεις/έννοιες κλειδιά για την επίλυση των ασκήσεων και την επεξεργασία των εργασιών του.

Σε ό,τι αφορά, ειδικότερα, στη διδασκαλία της λογοτεχνίας, παρατηρήσαμε ότι δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην επισταμένη μελέτη της πρωτογενούς βιβλιογραφίας, δηλαδή, των ίδιων των λογοτεχνικών κειμένων, σε όσο το δυνατόν μεγαλύτερη έκταση. Στις οδηγίες χρήσης του μαθήματος για τον «Χάινριχ φον Κλάιστ», για παράδειγμα, τονίζεται ότι «ο φοιτητής οφείλει να μελετήσει εντατικά όλα τα κείμενα του Κλάιστ», εννοώντας όχι μόνο όσα περιλαμβάνονται στην ύλη, αλλά και όσα αφορούν εμμέσως στην ανάλυση του μαθήματος, όπως είναι η αλληλογραφία του εν λόγω συγγραφέα. Εξάλλου, σε ορισμένα μαθήματα – κυρίως, δε, στα μαθήματα θεωρίας της λογοτεχνίας –, προβλέπεται και συμπληρωματικός τόμος με κείμενα, όπως, για παράδειγμα, στο εγχειρίδιο του μαθήματος «Προβλήματα θεωρίας των λογοτεχνικών ειδών» (έκτασης 185 σελίδων), που συνοδεύεται από ένα τόμο με κείμενα και άρθρα από τον Πλάτωνα ως τους σύγχρονους θεωρητικούς της δεκαετίας του 1990.

Σχετικά με τον τρόπο που μυείται ο φοιτητής στην ανάγνωση και στην ανάλυση της λογοτεχνίας, κεντρικό άξονα στην επιδίωξη του διδάσκοντος φαίνεται να συνιστά η εξάσκηση του

φοιτητή στη εφαρμογή της λογοτεχνικής θεωρίας, με παράλληλη εποπτική ενημέρωση για τα κοινωνικο-ιστορικά δεδομένα της εποχής όπου εντάσσεται το υπό εξέταση έργο. Έτσι, χωρίς να παραμελείται η γνώση μιας εποχής ή ενός λογοτεχνικού ρεύματος, κεντρική θέση στους στόχους της διδασκαλίας κατέχει η λογοτεχνική θεωρία και η αξιοποίησή της κατά την ανάγνωση/ανάλυση ενός λογοτεχνικού κειμένου. Επί παραδείγματι, στο εγχειρίδιο για τον Κλάιστ τονίζεται ότι, πέρα από τα βιογραφικά και τα ιστορικά στοιχεία, πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση «στην ποιητική φαινομενολογία του αινιγματικού, όπως διαμορφώθηκε κατά τη δεκαετία του '70 μέσα από τις μεθόδους του δομισμού, της σημειολογίας και της αποδόμησης». Συνεπώς, οι θεωρητικές προσεγγίσεις της λογοτεχνίας όχι μόνο λαμβάνονται υπ' όψιν, αλλά και επεξηγούνται αναλυτικά, προκειμένου να δοθούν κατόπιν ασκήσεις ανάλυσης προς εφαρμογή του θεωρητικού πλαισίου.

Πρέπει, βέβαια, να επισημάνουμε ότι στο Fernuniversität της Χάγης προβλέπονται επίσης ένα έως τρία ετήσια σεμινάρια (Präsenzseminare) του επιβλέποντα καθηγητή για θέματα συναφή με το αντικείμενο του μαθήματός του, που λαμβάνουν χώρα σε διάφορες πόλεις της Γερμανίας – όταν και όπου καθορίσει ο καθηγητής. Από το σύνολο των προσφερομένων σεμιναρίων από τον καθηγητή ανά εξάμηνο, οι φοιτητές υποχρεούνται να παρακολουθήσουν τουλάχιστον ένα για κάθε μάθημα που παρακολουθούν. Οι εν λόγω συναντήσεις προβλέπουν ωριαίες διαλέξεις του καθηγητή και κατόπιν συζήτηση με τους φοιτητές, ενώ διαρκούν από τέσσερις ώρες ως εννέα ώρες.³⁰ Επομένως, ο φοιτητής του Προγράμματος παρακολουθεί εντατικά σεμινάρια, στη Χάγη ή σε άλλες πόλεις, επί τουλάχιστον δώδεκα ημέρες ετησίως. Συγχρόνως, υπάρχουν βιβλιοθήκες και κέντρα υπολογιστών σε όλη τη χώρα, όπου παρέχεται στους φοιτητές η δυνατότητα μιας προσυμφωνημένης συνάντησης με τους βοηθούς – οι οποίοι και αναλαμβάνουν αποκλειστικά την

³⁰ Επισημαίνεται ότι, από τα μέσα του 2004 περίπου, οργανώθηκαν για πρώτη φορά, πιλοτικά, τριήμερες συναντήσεις φοιτητών/καθηγητών στη Χάγη, που βρήκαν μεγάλη ανταπόκριση από τους φοιτητές, και μελετάται η – προαιρετική πάντα – προσφορά τέτοιων παρατεταμένων «λογοτεχνικών συναντήσεων» με ποικίλες εκδηλώσεις (συζητήσεις, διαλέξεις, σεμινάρια, επισκέψεις σε μουσεία, κινηματογραφικές προβολές κλπ.)

καθοδήγησή τους, μέσα από την εν λόγω επικοινωνία ή τη διόρθωση των ασκήσεων, ενώ οι υποχρεώσεις των καθηγητών περιορίζονται στην έρευνα, στη σύνταξη των εγχειριδίων και στην επίβλεψη των βοηθών. Η επικοινωνία ενός καθηγητή με τους φοιτητές – πέρα από συγκεκριμένες μέρες και ώρες μέσω τηλεφώνου ή ηλεκτρονικού ταχυδρομείου – γίνεται και κατά τα προαναφερθέντα σεμινάρια.³¹ Εξάλλου, στο Πανεπιστήμιο της Χάγης λειτουργεί ήδη μια πολύ καλά σχεδιασμένη πλατφόρμα ηλεκτρονικής επικοινωνίας, που παρέχει δυνατότητες διοργάνωσης φόρουμ συζητήσεων από τον εκάστοτε καθηγητή. Το συγκεκριμένο πρόγραμμα δεν έχει ακόμα εφαρμοστεί στα μαθήματα λογοτεχνίας, συμπεριλαμβάνεται, όμως, στα άμεσα σχέδια του υπεύθυνου για τη λογοτεχνία καθηγητή. Πάντως, η βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου είναι αξιολύγιστα ενημερωμένη και διαθέτει ειδικό τμήμα συσκευασίας και αποστολής βιβλίων στους φοιτητές, που, με ελάχιστη επιβάρυνση, αποστέλλει ταχυδρομικά όποιο βιβλίο της παραγγελλθεί. Η εν λόγω βιβλιοθήκη, σε συνεργασία με το ευρύτερο δίκτυο πανεπιστημιακών βιβλιοθηκών, παρέχει επιπλέον στους φοιτητές τη δυνατότητα να παραλάβουν βιβλία από όλα τα Πανεπιστήμια της Γερμανίας. Αξίζει, τέλος, να προσθέσουμε ότι αυτή τη στιγμή βρίσκεται σε εξέλιξη η σύνταξη ενός ηλεκτρονικού λεξικού λογοτεχνικών όρων και θεωρίας της λογοτεχνίας από τους φιλόλογους του Πανεπιστημίου, που θα αξιοποιεί όλες τις δυνατότητες της σύγχρονης τεχνολογίας, με υπερκείμενο, διασυνδέσεις, βίντεο, ηχητικές αναγνώσεις κειμένων, κλπ.

Εν αντιθέσει με το γαλλικό και το γερμανικό σύστημα εξ αποστάσεως σπουδών, που προάγουν τη μαθησιακή διαδικασία μέσω δακτυλογραφημένων σημειώσεων και συγγραμμάτων, κυρίως, οι σπουδές στο Πανεπιστήμιο Τηλεμάθησης Guglielmo Marconi βασίζονται ουσιαστικά στη μελέτη του βιντεοσκοπημένου, κυρίως, εκπαιδευτικού υλικού του virtual campus, που είναι ενσωματωμένο στην ιστοσελίδα του Πανεπιστημίου και στο οποίο έχουν δικαίωμα πρόσβασης μόνο οι εγγεγραμμένοι φοιτητές, με όνομα χρήστη και κωδικό.

³¹ Υπάρχει διαδικασία δήλωσης συμμετοχής του φοιτητή στη γραμματεία του πανεπιστημίου.

Στο εισαγωγικό επίπεδο της εν λόγω ιστοσελίδας, ο φοιτητής έχει τη δυνατότητα πλοήγησης σε δύο πεδία: την «Περιοχή Εκπαίδευσης» και την «Περιοχή Επικοινωνίας». Στην «Περιοχή Εκπαίδευσης» ο φοιτητής έχει τρεις επιλογές: το πρόγραμμα του μαθήματος που τον αφορά, το διδακτικό υλικό του και μίαν εικονική αίθουσα, της οποίας η λειτουργία δεν έχει ενεργοποιηθεί ακόμη για το μάθημα της Ιταλικής λογοτεχνίας. Η ηλεκτρονική σύνδεση του φοιτητή με το virtual campus του μαθήματος Ιταλικής Λογοτεχνίας του παρέχει τη δυνατότητα επιλογής ανάμεσα σε τέσσερις μαθησιακές διαδικασίες: 1. Τα Βιντεομαθήματα, 2. τα Κείμενα, 3. τις Ασκήσεις επαλήθευσης και 4. τις Προτάσεις δραστηριοτήτων.

Τα Βιντεομαθήματα (videolezioni) για το μάθημα της Ιταλικής Λογοτεχνίας (τομόνιο στο οποίο αποκτήσαμε πρόσβαση) είναι 15 συνολικά βιντεοσκοπημένα μαθήματα (διάρκειας 40' λεπτών, περίπου), όπου ο φοιτητής βλέπει και ακούει μέσω της οθόνης του υπολογιστή του τον διδάσκοντα να αναπτύσσει ένα θέμα υπό μορφή διάλεξης. (Επί παραδείγματι, «Η Θεία Κωμωδία του Δάντη» ή «Το έργο του Αριόστο».) Κατά τη διάρκεια του βιντεομαθήματος, πέρα από το πρόσωπο του ομιλητή στο επάνω αριστερό μέρος της οθόνης, ο φοιτητής δύναται να παρακολουθήσει παράλληλα – σ' ένα λευκό πλαίσιο στο κέντρο της οθόνης – κάποιες φράσεις-κλειδιά, που συνοψίζουν τις κεντρικές ιδέες και έννοιες που αναλύει ο διδάσκων, ή ένα εικονογραφικό υλικό σχετικό με το εκάστοτε αντικείμενο αναφοράς του μαθήματος (για παράδειγμα, το ζωγραφικό πορτραίτο ενός συγγραφέα ή ένα χειρόγραφο του), γεγονός που προσδίδει στο εν λόγω πλαίσιο έναν υποβοηθητικό και εποπτικό ρόλο. Ο φοιτητής δύναται, βέβαια, να διακόψει ένα βιντεομάθημα όποτε το επιθυμεί ή να μετακινηθεί σε άλλο βιντεοσκοπημένο μάθημα της αρεσκείας του, αλλά δεν έχει δυνατότητα παρέμβασης κατά τη διάρκεια της ακρόασης του καθηγητικού λόγου ή επιστροφής σε προηγούμενα – δυσνόητα, τυχόν – σημεία της από καθέδρας ομιλίας, ενώ ο χαρακτήρας των βιντεομαθημάτων είναι γενικού ενδιαφέροντος και δίνει το προβάδισμα στα βιογραφικά στοιχεία ενός συγγραφέα, στην εποχή

που έγραψε ή στην ιδεολογία που διέπει το έργο, έναντι της ανάλυσης της δομής και του περιεχομένου του.

Εξάλλου, στη δεύτερη μαθησιακή ενότητα που αφορά στα Κείμενα (Testi) που πραγματεύονται το έργο ενός συγγραφέα ή, εν γένει, τη γένεση της ιταλικής λογοτεχνίας, η εκπαιδευτική λειτουργία των κειμένων που προβάλλονται στην οθόνη – διανθισμένα, επίσης, με εικονογραφικό υλικό – ελάχιστα διαφέρει από την αντίστοιχη των βιντεομαθημάτων, καθώς το περιεχόμενο των Κειμένων παρέχει καθαρά γραμματολογικό υλικό που θα μπορούσε να βρεθεί και σ' ένα εγχειρίδιο ιστορίας της λογοτεχνίας. Επιπλέον, στο σύνολο του εκπαιδευτικού υλικού που απαρτίζει την ενότητα των Κειμένων, παρεμβάλλονται ελάχιστα αποσπάσματα λογοτεχνικών κειμένων υπό μορφή παραδειγμάτων, η ανάγνωση των οποίων υπεισέρχεται σε πρωτογενείς αναλύσεις ή συλλογισμούς που αφορούν, επί παραδείγματι, την ηθική και την αλληγορική σημασία της «Κόλασης» του Δάντη.

Καθίσταται, λοιπόν, σαφές ότι και τα Κείμενα και τα Βιντεομαθήματα προβάλλουν μια μάλλον παθητική αναπαραγωγή της ιστορίας της ιταλικής (εν προκειμένω) λογοτεχνίας, που δεν ευνοεί την κριτική ανάγνωση και ερμηνεία αυτών καθαυτών των λογοτεχνικών κειμένων εκ μέρους του φοιτητή, στον οποίο, πέρα από ένα βιβλίο του εμπορίου – πρόκειται για την *Κοινωνική ιστορία της τέχνης*³² του Α. Hauser, έργο που αφορά έμμεσα στην ιστορία της λογοτεχνίας – και κάποια CD-ROM ή DVD-ROM (με τα οποία διατίθεται εναλλακτικά το υλικό του virtual campus για τη σπάνια περίπτωση όπου ο φοιτητής αντιμετωπίζει πρόβλημα χρήσης του), δεν παρέχεται άλλο έντυπο ή οπτικοακουστικό υλικό, εκτός από τις ενότητες των Ασκήσεων επαλήθευσης και των Προτάσεων δραστηριοτήτων, στις οποίες θα αναφερθούμε αμέσως μετά. Αξίζει να επισημάνουμε, επίσης, ότι το Πανεπιστήμιο Τηλεμάθησης Guglielmo Marconi διαθέτει δανειστική βιβλιοθήκη

³² Από το τετράτομο έργο του Hauser, ο φοιτητής οφείλει να μελετήσει: από τον Α' τόμο τις σσ. 133-273, ολόκληρους τους Β' και Γ' τόμους, και από τον Δ' τόμο τις σσ. 1-200.

αρκούντως ενημερωμένη για τις ανάγκες του φοιτητή. Περαιτέρω βιβλιογραφία προτείνεται στον φοιτητή κατόπιν δικού του αιτήματος προς τον επόπτη που τον παρακολουθεί, ενώ πάγια θέση του εν λόγω Πανεπιστημίου Τηλεμάθησης είναι ο περιορισμός στο ελάχιστο της δια ζώσης επικοινωνίας επόπτη και φοιτητή.

Μετά τη διαδοχική παρουσίαση των διδακτικών μεθόδων που χρησιμοποιούν τα τέσσερα Ανοιχτά Πανεπιστήμια, εύλογα τίθεται το ερώτημα που αφορά στην εξάσκηση και την αξιολόγηση του φοιτητή, δηλαδή, στο είδος των ασκήσεων ή των εργασιών που καλείται να επεξεργαστεί ή να συντάξει, καθώς και στη σχέση αντιστοιχίας που υπάρχει ανάμεσα σε ασκήσεις / εργασίες και τελικές εξετάσεις.

Ασκήσεις – εργασίες και τελικές εξετάσεις.

Στις δακτυλόγραφες σημειώσεις των δύο γαλλικών προγραμμάτων που περιγράψαμε αναλυτικά ανωτέρω, παρεμβάλλονται ένα με δύο θέματα εργασιών (ενίοτε και τρία), που, αν και χαρακτηρίζονται ως απολύτως προαιρετικές, συνιστάται ενθέρμως στους φοιτητές να τις συντάξουν. (Πολλώ μάλλον που, σύμφωνα με τη μαρτυρία των ίδιων των καθηγητών, σε περίπτωση οριακής βαθμολογίας ενός φοιτητή στις τελικές εξετάσεις, την απόφαση για το αν θα περάσει ή θα κοπεί σταθμίζει η συμμετοχή του στις εργασίες.) Τα θέματα – που αφορούν στο περιεχόμενο μιας ολόκληρης διδακτικής ενότητας και ουδέποτε περιορίζονται σε απλές ασκήσεις – διατυπώνονται υπό μορφή ερωτήσεων και εγείρουν ουσιώδη ζητήματα ως προς τη δομή και την ανάλυση του/των έργου/ων ή του λογοτεχνικού ρεύματος που μελετώνται. Σταχυολογούμε, ενδεικτικά, ένα θέμα από τα συγγράμματα του CFOAD της Βουργουνδίας («Πώς αλληλοϋπονομεύονται οι έννοιες του *ηρωικού* και του *τερατώδους* στα υπό εξέταση έργα;» – πρόκειται για τα θεατρικά έργα *Ερνάνης* του Β. Ουγκώ, *Ντον Αλβάρο* του Ντε Ριβ και *Οι Ληστές* του Σίλλερ) και ένα θέμα από τα συγγράμματα του SED της Τουλούζης («Στον *Μισάνθρωπο*, ο

Μολιέρους δεν επιδιώκει να προικαλέσει το γέλιο αλλά να το ανεβάσει επί σκηνής. Θεωρείτε ότι ο ορισμός αυτός ανταποκρίνεται στον ορισμό της *κλασικής κωμωδίας*, όπου ανήκουν και τα έργα του μαθήματος» – πρόκειται για τις κωμωδίες *Σχολείο γυναικών* και *Ο Αρχοντοχωριάτης* του Μολιέρου), που αφορούν στη σύνταξη ενός λογοτεχνικού δοκιμίου (dissertation).³³ Άλλες φορές, πάλι, (κυρίως, στα πρώτα έτη σπουδών ή στην αρχή ενός ακαδημαϊκού έτους) τα θέματα των εργασιών περιορίζονται στον αναλυτικό σχολιασμό (commentaire) ενός μυθιστορηματικού κεφαλαίου, μιας θεατρικής πράξης ή ενός αριθμού ποιημάτων, με σκοπό να εθίσουν τον φοιτητή στην επισταμένη μελέτη αποσπασματικών κειμένων.

Και στις δύο περιπτώσεις, φυσικά, η επεξεργασία των θεμάτων προϋποθέτει την επαρκή εξοικείωση του φοιτητή με τη μεθοδολογία που διέπει τη σύνταξη των εν λόγω δύο τύπων λογοτεχνικής ανάλυσης, δηλαδή, με ένα ολόκληρο σύστημα αρχών και κανόνων που την οριοθετούν και την προσδιορίζουν. Προς τούτο, και τα δύο γαλλικά πανεπιστήμια παρέχουν στους φοιτητές αρκετά μαθήματα μεθοδολογίας, όπως προαναφέραμε, που στοχεύουν στη συστηματική εξάσκηση τους στην ορθή σύνταξη ενός λογοτεχνικού σχολιασμού (κατά τα δύο πρώτα έτη σπουδών) ή μιας δοκιμιακής ανάλυσης (κατά το 3^ο και 4^ο έτος σπουδών, συνήθως). Εξάλλου, τα συγγράμματα κάθε μαθήματος λογοτεχνίας ενέχουν και των δύο τύπων αναλύσεις του καθηγητή, εν είδει υποδειγματικών μοντέλων. Κάθε φοιτητής, που επιθυμεί να γράψει εργασία, οφείλει να τη στείλει εντός ορισμένου χρονικού διαστήματος, ενώ ο εκάστοτε καθηγητής οφείλει να διορθώσει (προσωπικά) όλες τις γραπτές εργασίες και να τις αποστείλει ταχυδρομικώς (μέσω της γραμματείας) στους φοιτητές, με εκτενή σχόλια και επισημάνσεις. Η κύρια διαφορά μεταξύ της διόρθωσης των εργασιών στο CFOAD της Βουργουνδίας και στο SED της Τουλούζης έγκειται στο γεγονός ότι, στην πρώτη περίπτωση, ο καθηγητής συντάσσει επιπλέον

³³ Αξίζει να σημειωθεί ότι η εξοικείωση των φοιτητών με τη σύνταξη ενός λογοτεχνικού δοκιμίου (dissertation) θεωρείται προϋπόθεση sine qua non για να συμμετάσχουν στις εξετάσεις των εθνικών διαγωνισμών CAPES και Agrégation.

μιαν εκτενή ανάλυση (ή, σπανίως, ένα αναλυτικό πλάνο) του προς εξέτασιν θέματος, που διανέμει – εν είδει προτύπου, μαζί με συνοπτικά σχόλια για το σύνολο των γραπτών που διόρθωσε – σε όλους τους φοιτητές, είτε συνέταξαν είτε όχι εργασία. Αυτό συνιστά, κατά την κρίση μας, άλλο ένα πλεονέκτημα της τμηματικής αποστολής της διδακτικής ύλης³⁴ που πραγματοποιεί το CFOAD της Βουργουνδίας. Αντ’ αυτού, τα δακτυλόγραφα συγγράμματα στο SED της Τουλούζης περιλαμβάνουν μόνο μια υποδειγματική ανάλυση από τον καθηγητή του θέματος της γραπτής εξέτασης του προηγούμενου έτους, που καλύπτει, μεν, ερμηνευτικά το σύνολο της προς διδασκαλίαν ύλης,³⁵ αλλά δεν επαρκεί για τον σχολιασμό των επιμέρους εργασιών του τρέχοντος έτους, δεδομένου ότι οι φοιτητές συναντούν σπανίως τους διδάσκοντες και οι χειρόγραφες επισημάνσεις στα διορθωμένα γραπτά αφορούν μόνο όσους φοιτητές συνέταξαν εργασία.

Και στα δύο γαλλικά πανεπιστήμια, πάντως, η συγγραφή μιας εργασίας³⁶ αποτελεί ιδανική ευκαιρία εξάσκησης και προετοιμασίας του φοιτητή για τις τελικές εξετάσεις, τα θέματα των οποίων δεν διαφέρουν, ως προς τη διατύπωση και τη δομή, από τα θέματα των γραπτών εργασιών κατά η διάρκεια ενός ακαδημαϊκού έτους. Συνεπώς, οι φοιτητές καλούνται να συντάξουν εκ νέου έναν εκτενή σχολιασμό αποσπάσματος από τα λογοτεχνικά έργα της εκάστοτε ύλης ή μια δοκιματική ανάλυση βάσει ενός ερωτήματος που αφορά στο σύνολο του/των προς μελέτην έργου/ων. Η μόνη διαφορά έγκειται στο γεγονός ότι στο SED της Τουλούζης τα θέματα των εξετάσεων είναι τα ίδια με τα θέματα του συμβατικού ομόλογου Πανεπιστημίου, ενώ στο CFOAD της Γαλλίας διαφέρουν. Και στα δύο πανεπιστήμια οι εξετάσεις είναι ομαδικές,

³⁴ 7-8 πολύφυλλα ανά μάθημα κατ’ έτος, συνολικού αριθμού 180-200 σελίδων.

³⁵ Αξίζει να προστεθεί ότι στο SED της Τουλούζης η ύλη ανανεώνεται, ενίοτε, κάθε 5 ή 6 έτη, σε αντίθεση με το CFOAD της Βουργουνδίας, όπου ανανεώνεται υποχρεωτικά κάθε 2 με 3 έτη.

³⁶ Η οποία επ’ ουδενί λόγω συνιστά απαλλαγή από τις τελικές εξετάσεις.

κατανέμονται σε δύο εξεταστικές περιόδους³⁷ (Ιουνίου & Σεπτεμβρίου) και είναι συνήθως γραπτές, με εξαίρεση τις προφορικές εξετάσεις που αφορούν σε μαθήματα λογοτεχνίας του 4^{ου} έτους σπουδών. Αξίζει να προσθέσουμε, τέλος, ότι το CFOAD της Βουργουνδίας παρέχει την προσυνηνομημένη δυνατότητα σε όσους φοιτητές διαμένουν στο εξωτερικό να παρουσιαστούν στη Γαλλική Πρεσβεία (ή το Γαλλικό Ινστιτούτο) της χώρας όπου διαμένουν, συμμετέχοντας στις εξετάσεις την ίδια μέρα και ώρα που λαμβάνουν χώρα στη Ντιζόν. Τα γραπτά τους αποστέλλονται με ευθύνη της Πρεσβείας σφραγισμένα στον ενδιαφερόμενο καθηγητή, ενώ οι ίδιοι οι φοιτητές μπορούν – σε περίπτωση προφορικής εξέτασης – να επιλέξουν να εξετασθούν μέσω τηλεδιάσκεψης από ένα καθηγητή.

Όσον αφορά, τώρα, στο είδος και τον τρόπο εξάσκησης και αξιολόγησης των φοιτητών του Πανεπιστημίου της Χάγης, αρκετά δεδομένα προσομοιάζουν στα αντίστοιχα των δύο γαλλικών, αλλά ακόμα περισσότερο διαφέρουν. Περιγράφοντας τη μέθοδο διδασκαλίας της λογοτεχνίας στο γερμανικό σύστημα, αναφερθήκαμε ήδη στις προτεινόμενες ασκήσεις και εργασίες που βρίσκονται στο τέλος κάθε διδακτικής ενότητας. Παρόλο που η λύση των ασκήσεων ή η συγγραφή μιας εργασίας είναι προαιρετικές, σε ορισμένες περιπτώσεις έχουν σχεδιαστεί ειδικά φυλλάδια επίλυσης των ασκήσεων, που αποστέλλονται συμπληρωμένα από τον φοιτητή στον επιβλέποντα βοηθό.

Πιο συγκεκριμένα, οι ασκήσεις χωρίζονται σε ασκήσεις επανάληψης ή εμπέδωσης της ύλης στο τέλος κάθε μεγάλης ενότητας, που εκτελεί κατ' ιδίαν ο φοιτητής, και σε ασκήσεις που αποστέλλει στον επιβλέποντα βοηθό. Προς τούτο, οι ασκήσεις της δεύτερης κατηγορίας τυπώνονται σε ειδικά έντυπα, όπου, εκτός από την εκφώνηση του θέματος, προβλέπεται ειδικός χώρος για την επίλυση της άσκησης και λευικό πλαίσιο για βαθμολόγηση ή σχόλια προς

³⁷ Αξίζει να επισημανθεί ότι το πρόγραμμα των εξετάσεων συμπίπτει πάντα σε μια βδομάδα, προκειμένου να μειωθούν τα έξοδα διακίνησης και διαμονής των φοιτητών που διαμένουν μακριά από την Ντιζόν ή την Τουλούζη.

συμπλήρωσιν από τον βοηθό. Στην εκφώνηση του θέματος, μάλιστα, ζητείται ρητώς από τον φοιτητή να αφήσει επαρκές περιθώριο στο γραπτό του για περαιτέρω σχόλια του διορθωτή.

Σε ό,τι αφορά ειδικότερα τις ασκήσεις των βιβλίων, διαπιστώσαμε ότι επιδιώκουν σαφώς όχι μόνο να επαναλάβει ο φοιτητής την ύλη του βιβλίου, αλλά και να προβεί σε μία – περιορισμένη, έστω – βιβλιογραφική έρευνα και αποτίμηση όσων έχει ήδη αναγνώσει. Παραθέτουμε ενδεικτικά δύο δείγματα θεμάτων από το εγχειρίδιο «Συγκριτολογία και η εικόνα του ξένου» («Αναζητήστε σε οιοδήποτε λογοτεχνικό λεξικό ποιοι ήταν οι Gebner, Destouches και Delille, και προσπαθήστε να εξηγήσετε γιατί ο Baldensprenger θεωρεί τη μελέτη του έργου τους απαραίτητη για ένα συγκριτολόγο.») και από το εγχειρίδιο «Ευρωπαίοι στην Ιταλία» («Με βάση την περιγραφή του καθηδρικού του Αγίου Πέτρου που περιλαμβάνεται στον τόμο των κειμένων, προσπαθήστε να περιγράψετε τον τρόπο με τον οποίο η Madame de Staël επιτυγχάνει τη μετάβαση από τη μυθοπλασία στην ταξιδιωτική περιγραφή.»), που επικυρώνουν τον ισχυρισμό μας. Οφείλουμε να διευκρινίσουμε, όμως, ότι δεν είναι υποχρεωτικό για τους συγγραφείς των πανεπιστημιακών συγγραμμάτων να συμπεριλάβουν παρόμοιου τύπου έντυπα ασκήσεων στην ύλη που συντάσσουν, παρόλο που συνιστούν έναν σημαντικό τρόπο επανάληψης και εμπέδωσης της ύλης από τον φοιτητή, πέραν βεβαίως των σεμιναρίων που, όπως προαναφέραμε, υποχρεωτικά παρακολουθεί ετησίως. Κατ' αναλογία, ούτε για τον φοιτητή είναι υποχρεωτικό να αποστείλει μια λυμένη άσκηση προς διόρθωσιν από τον βοηθό, γεγονός που δεν ακυρώνει την αξία της, εφόσον συνιστά αφορμή ανακεφαλαίωσης της αναγνωσμένης ύλης από τον φοιτητή και (αυτο)ελέγχου ως προς την ορθή κατανόησή της, ενεργοποιώντας, συγχρόνως, την κριτική του σκέψη και τον ερευνητικό του ζήλο.

Σε ορισμένες περιπτώσεις, πάντως, ο φοιτητής μπορεί να επιδιώξει η επίλυση των ασκήσεων να λειτουργήσει απαλλακτικά για την τελική εξέταση, σε συνδυασμό με συγκεκριμένη εργασία. Συνεπώς, πέρα από τις ασκήσεις, προβλέπεται και μία προαιρετική εργασία (ανά εξάμηνο), που

μπορεί να απαλλάξει τον φοιτητή από τις τελικές εξετάσεις ενός συγκεκριμένου μαθήματος στο πλαίσιο μιας δέσμης. Το θέμα, δε, της εργασίας συναποφασίζει ο φοιτητής με τον εκάστοτε καθηγητή ή με τον βοηθό του.

Επομένως, οι εξετάσεις στο Πανεπιστήμιο της Χάγης είναι δύο ειδών: είτε «συνοδευτικές των σπουδών», που αφορούν στις απαλλακτικές εργασίες ή στις γραπτές/ προφορικές εξετάσεις σε επιμέρους μαθήματα, είτε «τελικές εξετάσεις», που αφορούν στην ύλη μιας ολόκληρης δέσμης.³⁸ Ο πρώτος τύπος εξέτασης γίνεται μετά από συνεννόηση του φοιτητή με τον καθηγητή και/ή τον βοηθό του – για τον καθορισμό της προς εξέτασιν ύλης, του χρόνου και του τόπου³⁹ διεξαγωγής της – και δηλώνεται εγκαίρως στη γραμματεία του πανεπιστημίου. Ο δεύτερος τύπος εξέτασης διενεργείται συντονισμένα σε διάφορα εκπαιδευτικά/εξεταστικά κέντρα της Γερμανίας ή του εξωτερικού (που αποτελούν παραρτήματα του Πανεπιστημίου, ιδιόκτητα ή νοικιασμένα), σε προκαθορισμένο χρόνο, για όσους φοιτητές έχουν δηλώσει γραπτώς συμμετοχή στις τελικές εξετάσεις, οι οποίες διαρκούν 4 ώρες και τα γραπτά αποστέλλονται σφραγισμένα στους διορθωτές. Τα εγχειρίδια των λογοτεχνικών μαθημάτων δεν παραθέτουν, όμως, δείγματα θεμάτων των τελικών εξετάσεων,⁴⁰ ούτε στάθηκε δυνατόν να μας δοθούν ανεπίσημα από τη γραμματεία του Πανεπιστημίου. Τέλος, η παρακολούθηση μιας δέσμης μαθημάτων δεν συνεπάγεται την αναγκαστική συμμετοχή του φοιτητή στις εξετάσεις μιας συγκεκριμένης εξεταστικής περιόδου, εφόσον του παρέχεται η δυνατότητα να παρουσιαστεί σε άλλη εξεταστική περίοδο, με την προϋπόθεση να δηλώσει εγκαίρως τη συμμετοχή του.

³⁸ Με δεδομένο ότι κάθε δέσμη (Module) συγκεντρώνει συγκεκριμένο αριθμό (4-6) μαθημάτων (Kurse) παραπλήσιου περιεχομένου και αντιστοιχεί σε 450 διδακτικές ώρες, περίπου, εξάμηνης διάρκειας.

³⁹ Χάρη στην πολύ καλή τεχνολογική υποδομή του Πανεπιστημίου της Χάγης, οι εν λόγω προφορικές εξετάσεις διενεργούνται συχνά μέσω τηλεδιάσκεψης, όπως και στο CFOAD της Βουργουνδίας.

⁴⁰ Υποθέτουμε ότι αυτό οφείλεται σε δύο λόγους: α) Στο ότι οι εξετάσεις στα επιμέρους μαθήματα γίνονται σε συνεννόηση του φοιτητή με τον καθηγητή, με διαφορετικά θέματα κάθε φορά. β) Στο ότι οι εξετάσεις κάθε δέσμης συμπεριλαμβάνουν θέματα από μαθήματα διαφορετικών κατευθύνσεων.

Το ιταλικό σύστημα εξάσκησης του φοιτητή, όπως και το γερμανικό, παραθέτει στο τέλος κάθε διδακτικής ενότητας μια σειρά από ασκήσεις επαλήθευσης (*prove di verifica*), με σκοπό την ανακεφαλαίωση της διδαχθείσας ύλης και την επικύρωση της αφομοίωσής της εκ μέρους του. Πιο συγκεκριμένα, η τρίτη μαθησιακή ενότητα του virtual campus του Πανεπιστημίου Τηλεμάθησης Guglielmo Marconi – που αφορά σε Ασκήσεις επαλήθευσης, όπως προαναφέραμε – περιλαμβάνει 15 ενότητες εξάσκησης, που αντιστοιχούν σε ισάριθμα βιντεομαθήματα. Κάθε ενότητα ασκήσεων αποτελείται από τέσσερις κατηγορίες ερωτήσεων: ερωτήσεις πολλαπλών επιλογών (του είδους: απαντήστε αν το τάδε έργο γράφτηκε από τον α, τον β ή τον γ) και ερωτήσεις αντιστοίχισης (όπου ο φοιτητής οφείλει να αντιστοιχίσει ονόματα συγγραφέων με τίτλους έργων, να ταξινομήσει μια ακολουθία έργων και ημερομηνιών στη σωστή σειρά τους ή να συμπληρώσει τα κενά μιας πρότασης με όρους και έννοιες-κλειδιά. Υπάρχουν, επίσης, ερωτήσεις διττού χαρακτήρισμού (σωστό/λάθος), που είναι πιο λίγες, ενώ ακόμα λιγότερες είναι οι ερωτήσεις που αφορούν σ' ένα απόσπασμα κειμένου, όπου το ζητούμενο είναι καθαρά ιστορικο-γραμματολογικού χαρακτήρα και όχι κριτικού. (Επί παραδείγματι, ο φοιτητής οφείλει να κατατάξει ένα απόσπασμα στην πρώιμη περίοδο της ιταλικής λογοτεχνίας, με κριτήριο επιλογής καθαρά γλωσσικό.) Εξίσου ιστορικο-γραμματολογικού χαρακτήρα είναι, άλλωστε, κατά κανόνα και το ζητούμενο των άλλων ερωτήσεων, που ενίοτε όμως άπτονται ειδολογικών ζητημάτων (Αναφέρουμε ενδεικτικά το ερώτημα: «Με την *Απελευθερωμένη Ιερουσαλήμ*, ο Τάσσο προετοιμάζει την έλευση νέων λογοτεχνικών ειδών. Για ποια συγκεκριμένα είδη πρόκειται; α. Το κλασικό ιπποτικό μυθιστόρημα; β. Το μελόδραμα; γ. Την τραγική ποίηση»)

Ως επιτυχής άσκηση ελαμβάνεται η ορθή επιλογή εκ μέρους του εξεταζόμενου φοιτητή όλων των σωστών απαντήσεων και καμίας λανθασμένης, ενώ μόνο αφού απαντήσει σε όλα τα ερωτήματα μπορεί να συμβουλευτεί τα επεξηγηματικά σχόλια, που αντιστοιχούν σε κάθε απάντηση που έχει δώσει και αιτιολογούν την ορθότητα μιας απάντησης, υποδεικνύοντάς του,

συγχρόνως, τα γνωστικά κενά που οφείλει να συμπληρώσει. Σε ορισμένες περιπτώσεις – κυρίως, ερωτήσεων που αφορούν σε μεγαλύτερες διδακτικές ενότητες – ο φοιτητής στέλνει συμπληρωμένες τις ασκήσεις επαλήθευσης, μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, στον επόπτη⁴¹ που του αντιστοιχεί και βαθμολογείται επ' αυτών. Ο ως άνω τρόπος εξάσκησης του φοιτητή είναι πρακτικά αποτελεσματικός για την επικύρωση της ορθής κατανόησης ενός περιορισμένου γνωστικού πεδίου. Κατά την κρίση μας, όμως, ελέγχεται ανεπαρκώς για την ουσιαστική εξοικείωση του φοιτητή με την ανάλυση αυτών καθαυτών των λογοτεχνικών κειμένων. Με άλλα λόγια, εάν λογοτεχνία είναι η καλλιέργεια του έντεχνου λόγου, ο επιστημονικός κλάδος που τη διακονεί δεν μπορεί να παρακάμπτει τα θεμελιώδη ζητήματα δομής, περιεχομένου και ανάλυσης ενός λογοτεχνικού κειμένου, ούτε να τα ολοκληρώνει με απλές ασκήσεις επαλήθευσης και, δη, γραμματολογικού περιεχομένου. Σημειώνουμε ωστόσο ότι η τέταρτη μαθησιακή ενότητα που αφορά σε Προτάσεις δραστηριοτήτων (*proposte di attività*) δεν είναι ακόμα ενεργοποιημένη στο μάθημα της Ιταλικής λογοτεχνίας, ούτε ο αριθμός και η συχνότητα των γραπτών εργασιών είναι ακόμη σαφώς προσδιορισμένα. Πάντως, εάν ο φοιτητής επιθυμεί να γράψει μίαν εργασία, δύναται να ζητήσει από τον επόπτη του να του δώσει ένα θέμα που να αναλογεί στα ενδιαφέροντά του και ο βαθμός λαμβάνεται υπόψη στην τελική του βαθμολογία. (Παραθέτουμε δύο δείγματα θεμάτων εργασιών: «Το αντιπολιτικό πνεύμα του Δάντη», «Ο Βέργια και ο βερισμός».)

Τέλος, σημειώνουμε ότι ο αριθμός και η συχνότητα των τελικών εξετάσεων δεν έχουν ακόμη προσδιορισθεί, αλλά προβλέπεται να ορισθούν προσεχώς με ακρίβεια. Μέχρι στιγμής, τα όρια του ακαδημαϊκού έτους στο Πανεπιστήμιο Τηλεμάθησης Guglielmo Marconi παραμένουν επίσης ασαφή, ενώ οι εξετάσεις – γραπτές ή προφορικές – γίνονται κάθε δύο με τρεις μήνες, στο

⁴¹ Κάθε επόπτης έχει υπό την εποπτεία του 20 φοιτητές το πολύ, ενώ είναι υποχρεωμένος να βρίσκεται μία ημέρα της εβδομάδας στο Πανεπιστήμιο και να ορίσει ένα τρίωρο κάθε μέρα της εβδομάδας, κατά το οποίο οι φοιτητές μπορούν να επικοινωνούν μαζί του τηλεφωνικά.

τέλος ενός μαθήματος. Δεν στάθηκε, όμως, δυνατόν να μας δοθούν ούτε από εδώ δείγματα θεμάτων από τις τελικές εξετάσεις.

Ανακεφαλαιώνοντας, εν κατακλείδι, τον ως άνω απολογισμό όσον αφορά στην εξ αποστάσεως διδασκαλία της λογοτεχνίας σε τέσσερα Ανοιχτά Πανεπιστήμια (δύο γαλλικά, ένα γερμανικό και ένα ιταλικό), μπορούμε να προβούμε στα εξής συμπεράσματα βάσει των τριών αρχικών ερωτημάτων που οριοθέτησαν την έρευνά μας:

Συμπεράσματα και αποτιμήσεις.

- (1) Το γαλλικό και το γερμανικό πρόγραμμα εξ αποστάσεως σπουδών εντάσσουν τη διδασκαλία της λογοτεχνίας σε τετραετή φοίτηση και μεταπτυχιακό, ενώ το αντίστοιχο ιταλικό την περιορίζει σε τρία έτη σπουδών, στη διάρκεια των οποίων προσφέρονται μαθήματα τριμηνιαίας διάρκειας.
- (2) Μόνο το γερμανικό πρόγραμμα εξ αποστάσεως εκπαίδευσης προβαίνει στη συνδυαστική διδασκαλία της λογοτεχνίας με συναφή αντικείμενα σπουδών, έναντι του γαλλικού και του ιταλικού συστήματος που αποτολμούν μίαν ανάλογη σύζευξη σε περιορισμένο βαθμό. Από την άλλη μεριά, το γαλλικό πρόγραμμα ενσωματώνει τη διδασκαλία της λογοτεχνίας σ' ένα πλαίσιο καθαρά Φιλολογικών Σπουδών και, συνεπώς, διαθέτει περισσότερα αμιγή μαθήματα λογοτεχνίας από ό,τι το γερμανικό και το ιταλικό, που την εντάσσουν σ' ένα ευρύτερο φάσμα Πολιτισμικών Σπουδών.
- (3) Στο γαλλικό και στο γερμανικό σύστημα εξ αποστάσεως διδασκαλίας της λογοτεχνίας η έκταση των λογοτεχνικών κειμένων που καλείται να αναγνώσει ο φοιτητής ελέγχεται επαρκώς και, πρωτίστως, υπερβαίνει τα στενά όρια μιας εγχώριας παραγωγής, έναντι του ιταλικού συστήματος, που περιορίζεται σε

ελάχιστα αποσπάσματα λογοτεχνικών κειμένων της ιταλικής γραμματείας, εν είδει παραδειγμάτων.

- (4) Το γαλλικό και το γερμανικό σύστημα εξ αποστάσεως διδασκαλίας της λογοτεχνίας διοχετεύουν το κύριο σώμα της διδακτικής ύλης σε πολυσέλιδα συγγράμματα και εγχειρίδια, εν αντιθέσει με το ιταλικό, που περιορίζεται σε ολιγάριθμα βιντεοσκοπημένα μαθήματα και ισάριθμα επεξηγηματικά κείμενα μέσω του διαδικτύου. Εξ αυτών, μόνο τα δύο πρώτα εκπαιδευτικά συστήματα προβαίνουν σε κριτική ανάλυση λογοτεχνικών κειμένων ή σε εφαρμογές της λογοτεχνικής θεωρίας στην ερμηνεία ενός κειμένου, εν αντιθέσει με το ιταλικό που περιορίζεται σε γραμματολογικές παρατηρήσεις εγκυκλοπαιδικού χαρακτήρα.
- (5) Μόνο το γερμανικό σύστημα εξ αποστάσεως εκπαίδευσης εξασκεί τον φοιτητή με ασκήσεις και εργασίες συγχρόνως, έναντι του γαλλικού, που εστιάζει την εν λόγω εξάσκηση μόνο στη σύνταξη προαιρετικών εργασιών, και του ιταλικού που την περιορίζει, κυρίως, σε ασκήσεις επαλήθευσης γραμματολογικού χαρακτήρα. Όμως, η υποχρεωτική, σχεδόν, εξάσκηση του φοιτητή στο γαλλικό σύστημα σπουδών ελέγχεται περισσότερο συστηματική – έναντι του επίσης προαιρετικού χαρακτήρα της στο γερμανικό σύστημα και, δη, σε ορισμένα μαθήματα μόνο.
- (6) Στη γαλλική εξ αποστάσεως εκπαίδευση η αξιολόγηση του φοιτητή γίνεται αποκλειστικά⁴² μέσω των τελικών (γραπτών ή προφορικών) εξετάσεων, έναντι της γερμανικής, που διαθέτει ένα πιο ευέλικτο σύστημα αξιολόγησης του φοιτητή, καθώς του παρέχει τη δυνατότητα επιλογής ανάμεσα σε απαλλακτικές εργασίες

⁴² Ακόμα και η σύνταξη της διπλωματικής ή της μεταπτυχιακής εργασίας στο 4^ο και στο 5^ο έτος σπουδών, αντιστοίχως, δεν συνιστά απαλλαγή από τις τελικές εξετάσεις, έστω κι αν ο βαθμός των εργασιών ισοδυναμεί με το 1/2 της σύνολης βαθμολογίας των μαθημάτων στα εν λόγω έτη σπουδών.

και γραπτές ή προφορικές εξετάσεις. (Το ιταλικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο δεν έχει προσδιορίσει ακόμα τον αριθμό και τη συχνότητα των τελικών εξετάσεων.)

(7) Από τα ανωτέρω, εύκολα συνάγεται ένα τελευταίο συμπέρασμα γενικού χαρακτήρα:

Το γαλλικό σύστημα εξ αποστάσεως διδασκαλίας της λογοτεχνίας ελέγχεται πιο παραδοσιακό ως προς τη μέθοδο μετάδοσης/ αφομοίωσης της διδακτέας ύλης έναντι του γερμανικού και του ιταλικού συστήματος, που ενεργοποιούν περισσότερα οπτικοακουστικά μέσα. Πλην όμως, η διαμεσολάβηση του βοηθού στο γερμανικό και στο ιταλικό σύστημα εκπαίδευσης, σύμφωνα με το μοντέλο όλων των συμβατικών πανεπιστημίων, δυσχεραίνει, ίσως, την επικοινωνία καθηγητή και φοιτητή σε μια – εκ των πραγμάτων – εξ αποστάσεως διδασκαλία, ενώ η ανά τριετία ή πενταετία ανανέωση της ύλης στο γαλλικό και στο γερμανικό σύστημα εκπαίδευσης διευκολύνει τον εμπλουτισμό της με νέους συγγραφείς και νέες λογοτεχνικές έρευνες.